

ДО 100-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ: АКЦЕНТОВАНІ ПИТАННЯ В ДИСКУРСІ ЕВОЛЮЦІЇ МЕДИЧНИХ ПІЗНАНЬ УКРАЇНЦІВ (2-е подання)

М.І. Дзедман

*Науково-виробничий центр
ТОВ «ЕРБІС», ПП «Лабораторія
ЕРБІС», м. Київ*

Резюме

У статті подано історичну конкретику й продиктовану нею логіку становлення українських наукових корпорацій у дискурсі еволюції наших медичних пізнань. Для цього тезисно визначено (1-ше подання*) етапність становлення в загальноцивілізаційному поступі форм та змісту наукової діяльності від античних часів (III тисячоліття до н. е. — V сторіччя нашої ери), коли відбулось виділення науки в самостійну сферу діяльності та Середньовіччя (V-XV сторіччя) — періоду заснування серед станових об'єднань ремісників перших виразних наукових корпорацій, аж до сучасних реалій, де наукові корпорації отримали широку академічну автономію, а галузі пізнання трансформувались у найпродуктивніші засоби виробництва.

Щодо еволюції медичних пізнань українців, то увага акцентується на ролі доби язичества в трипільський, скіфський, сарматський та дохристиянський періоди, перших давньоруських держав Карпатської (Білої, Великої) Хорватії (VI-X ст.) і Київської Русі (IX-XIII ст.) — моменті започаткування давньоруською пізнавальною емпірикою національної української світоглядної традиції та їхньому впливові на подальший розвиток і становлення медицини на українських теренах. Визначено, що Карпатська Хорватія-Русь спадкоємно передала Київській Русі засади світоглядних традицій ладування та розуміння гармонічного співіснування різних просторів, перші паростки християнської віри та єдності, релігійної терпимості, засади триєдності лікувального процесу та вербального впливу.

Становлення монастирської медицини на українських теренах (2-ге подання) відбулося шляхом інтеграції язичницької медицини Київської Русі з традиціями монастирської медицини Візантії. При цьому слід відмітити те, що монастирською медициною Київської Русі була практично реалізована традиція лікувального процесу в триєдиному поєднанні — душі, духа і тіла.

Водночас відсутність власної української державності, а відповідно й гожих національних організаційно-наукових інституцій виключили можливість належного становлення вітчизняних освітньо-наукових корпорацій в період Середньовіччя. В історичному вимірі становлення української медицини безпосередньо пов'язано з хрещенням Русі: до — давньоязичницька, після — монастирська, а ще пізніша — світсько-реміснична медицина. До останньої можна умовно віднести й козацьку медицину Запорізької Січі.

Утім, незважаючи на ординське ярмо, Литовську добу, перебування в складі Речі Посполитої, безпрецедентну колонізацію та визиск Української козацької держави московськими «збирачами земель», українці вистояли: у короткий період нашої справжньої незалежності саме за Гетьманської України 14 листопада 1918 року і була заснована Українська академія наук. У радянські часи її так і не наважились зліквідувати. Святуючи річницю, в умовах важкої депресивної ситуації зтяжненого перехідного періоду в нас просто немає іншого виходу, ніж зробивши висновки з історії світового та власного наукового поступу, розпочати відповідальну розбудову організаційних структур українських наукових корпорацій включно з Національною медичною академією, належно до етапів становлення постіндустріального суспільства.

Ключові слова

Традиції, українська наукова корпорація, Національна академія наук України, українська медицина, Національна медична академія.

Таким чином, становлення монастирської медицини на українських теренах відбулося шляхом інтеграції язичницької медицини Київської Русі з традиціями монастирської медицини Візантії [104]. Перший різновид привніс особливо значуще використання в лікуванні раціоналістич-

них підходів (кровопускання, припікання, проносні, «очисні» засоби, відвари трав тощо). Але сама концепція лікування у «Киево-Печерському патерику» подана як духовне служіння. Здатність зціляти людей трактується як дар Божий, що відкривається праведникам за їхній духовний по-двиг, і лікування сприймається насамперед як невід'ємна частина служіння Господу. Постаті, які

*У попередньому числі журналу

© М.І. Дзедман

мали безпосереднє відношення до становлення монастирської медицини на теренах України, овіяні легендами і пізніше оголошені святими [105], а перекази про них мають виражене містичне забарвлення. На думку Д.С. Лихачова, це абсолютно закономірно, бо самі літературні твори тієї доби включають як безпосереднє відображення дійсності, так і умовне: «Житіє відноситься до історичної біографії так, як іконописне зображення до портрета» [106]. Серед високих моральних якостей ченців-лічців особливо виділяються християнська смиренність, зречення від мирської слави, багатства. З відношенням до лікування як до дару Божого пов'язується і «безмездність» — неможливість отримання плати за лікування. Преподобний Агапіт говорить: «... ніколи ні від кого не беру за зцілення, тому що зціляю силою не моєю, але Христовою...».

Також у XII сторіччі було засновано **традицію створення при монастирях притулків для хворих** (богадільні), які можна до певної міри сприймати як прототип хоспісу й медичного стаціонару. Їх поява привнесла в суспільство й зміцнила ідею добродійності та усвідомлення необхідності організації допомоги стражденним. Люди, що потерпали від різних захворювань, незмінно отримували в них допомогу й надію на зцілення. Починаючи з XII сторіччя ченці-лічці вже зобов'язуються дотримуватися певного кодексу моралі. Серед його основних принципів самопожертва, добросердя, гуманність, уважність до всіх, хто звернувся по допомогу. За його канонами було неможливим відмовитися від особистої участі в процесі зцілення й часом доводилось виконувати найбруднішу роботу. Від ченців-лічців вимагалась терпимість до важкохворих, чуйність стосовно «одержимих». За жертвність та відчуженість від усього, що стосувалося власної особистості, представники монастирської медицини користувалися повагою в народі. Ось такі традиції духовної та медичної культури, добродійності, каритативної діяльності, становлення яких на терени України привнесло християнство, в подальшому будуть поширені на всі східнослов'янські землі.

У науковому плані найвиваженішою щодо монастирського різновиду стародавньої медицини виглядає оцінка С.А. Верхратського та П.Ю. Заблудовського [107]. Вони відзначають, що «у цілому монастирі не стали центрами надання медичної допомоги, не було створено і шкіл для підготовки лікарів», але при цьому визнають за монастирями їх визначну роль у розвитку та збереженні медичних знань. Водночас відмітимо, що в X-XII століттях створення центрів для масового надання медичної допомоги та створення шкіл для широкої підготовки лікарів, згідно із сучасними уявленнями, було просто неможливим із технічних причин. А щодо розвитку медичних знань, то потрібно осо-

бливо відмітити те, що **монастирською медичною Київської Русі була практично реалізована традиція лікувального процесу в триєдиному поєднанні — душі, духа і тіла.**

За часів Київської Русі утворюється певний прошарок людей, для котрих лікування стає професією. За цього поруч із монастирською медициною продовжує існувати іще закладене в язичницькі часи знахарство. Не всі його підходи (скажімо, замовляння) могли бути сприйняті, тож воно продовжувало існувати практично в незмінному вигляді. З іншого боку, хоча й значно повільніше, ніж у Західній Європі, у Київській Русі відбувається становлення так званої світсько-ремісничної медицини. Інтеграція медичних надбань медицини Візантії та Європи з давньоязичницькою медициною дає прекрасну основу для становлення останньої на наших теренах. Є літописні дані, що особистим ліцем у Володимира Святославовича був Іван Смера, якого князь 980 року послав у Грецію та балканські країни по науку [104]. Були й жінки-цілительниці. Так, проста селянська дівчина, дочка бортника Февронія, яка дістала медичні знання від своїх батьків, успішно застосовувала їх на практиці й лікувала муромського князя [101, 108]. З юних літ вивчала медицину й онука князя Володимира Мономаха Євпраксія Мстиславівна (1108-1172 рр.) [101, 109]. Вона займалась лікарською практикою, допомагала хворим і за щирість, добре серце та чуйне ставлення в народі її за давньоруською традицією прозвали Добродією. Одружившись із сином візантійського імператора Іоанна II Комнена Олексієм, Євпраксія-Добродія (після одруження Зоя) продовжувала на чужині займатись лікарською практикою. Володіючи грецькою мовою, написала медичний трактат «Алліма» (із грец. «Мазі»). У своєму унікальному манускрипті вона систематизувала знання тогочасної медицини та власні спостереження щодо хвороб серця, шлунка, ротової порожнини та зубів, засобів їх лікування, гігієни жінки й дитини, рекомендації з раціонального харчування. Ця вперше, очевидно, не тільки для наших теренів, а й Європи написана жінкою своєрідна медична енциклопедія (у 5 частинах та 29 розділах) і нині зберігається у Флорентійській бібліотеці Лоренцо Медичі. Вище вже зазначалось, що й у Київській Русі теж з'являються так звані світські медичні трактати [91, 92].

Є зрозумілим і те, що всі три різновиди стародавньої медицини, одночасно існуючи в реаліях Київської Русі, взаємодіяли, збагачували одна іншу та конкурували [109]. У літописах віднаходимо цікаві й повчальні історії про це. Показовим відносно цього є описаний у патерику випадок суперництва між світським лікарем Вірменином та Агапітом при лікуванні князя Володимира Мономаха. Вірменин лікував князя довго й без-

успішно, а Агапіт зумів його швидко вилікувати. Це викликало у Вірменина таку заздрість, що він з однокумцями навіть намагався отруїти Агапіта. Але все закінчилось тим, що Вірменин сам прийняв постриг монаха. У літописах є свідчення, що у XII сторіччі з'являються прототипи світських медичних установ, у закладенні яких беруть участь духовні особи або члени князівських родин. Так, Никонівський літопис [110] повідомляє про вихованця Печерського монастиря св. Єфрема Переяславського, який уславився заснуванням «зданія многа и строенія банное и врачеве та больницы всим преходящим та безмездное врачевание иже не бисть прежде на Руси». Відкрита ним у Переяславі «лічебниця» була дуже популярною. Є дані, що княжна Євпраксія-Добродія перейняла багато медичних пізнань як у знахарів, так і в преподобного Агапіта. Точніше говорити про взаємодію та стосунки народної, монастирської й світської медицини сьогодні важко. Але, немає сумніву в тому, що, незважаючи на певну конкуренцію між ними, вони в сукупності у XI-XII сторіччі становлять на наших теренах єдину систему медичних знань і медичної допомоги. І в цей період вони об'єднуються християнською релігією та спільним ідеалом — служіння німецькому ближньому.

Цілком очевидно, що в подальшому синтетичний аналіз набутоків трьох різновидів медицини, посталих на теренах України в добу Київської Русі, мав би завершитись їх логічним осмисленням, що б стало підґрунтям для її якісно нового, наукового становлення. Назагал, уже в усій Європі відчувалась природна потреба виходу суспільства на нові світоглядні горизонти, що настійливо вимагало творення організаційно-методологічних і навчальних центрів. Щодо медичної науки, то в Західній Європі її становленню опосередковано посприяла повна заборона духовенству римської традиції застосовувати практику хірургічних способів лікування. Виконуючи постанову Вюрцбурзького собору, монастирі Західної Європи з 1228 року взагалі перестали надавати медичну допомогу хірургічного профілю хворим і пораненим. Такий стан речей різко погіршив можливості розвитку дослідного медичного пізнання. За цього не тільки поглибилися протиріччя між внутрішньою медициною та хірургією, а й різко сповільнився поступ останньої. Вирішити якусь ці проблеми можна було тільки за умов творення організаційно-методологічних і навчальних центрів за межами монастирів. Завжди в такій динамічній, а в ті часи й неспокоїній, Європі починають відкриватися університети. Перші з них — в Італії: у 1158 році з юридичної школи утворився найстаріший Болонський університет, пізніше — у Падуї (1222 р.), Неаполі (1224 р.), Римі (1303 р.). Дещо пізніше за час виникнення Болонського виникли перші університети у Франції (Паризький, 1200 р.)

та Англії (Оксфордський, 1167 р., Кембріджський, 1229 р.). І на вимогу часу протягом XIII-XVI сторіч усе нові університети зароджуватимуться по всій Європі. Перші слов'янські університети засновані в Празі (Карлів університет, 1348 р.) і Кракові (Ягеллонський університет, 1364 р.). Не набагато пізніше були відкриті перші німецькі університети — Гейдельбергський (1385 р.) і Кельнський (1388 р.). Зазначимо, що наявність медичного факультету в університеті була обов'язковою.

Без сумніву, це торжество науки з визначним загальноцивілізаційним значенням змогло успішно реалізуватись тільки завдяки ослабленню на теренах Київської Русі полчищ ординців. У 1241 році, спустошивши Польщу, Угорщину, Чехію, Хорватію, Трансильванію, Молдову, частину Сербії та Болгарії, хан Батий був змушений повернутися до Поволжя. Київська Русь, ставши надійним щитом для Європи, зазнала катастрофічних людських, матеріальних та духовно-моральних втрат. За таких обставин про жодне відкриття на її теренах університетів не могло бути й мови. Правда, великому князю Данилу Галицькому все ж вдалося зберегти Київську Русь від повного знищення монголо-тарами. Він фактично не підкорився владі Золотої Орди і, зберігши незалежність у внутрішній і зовнішній політиці, здійснював активний пошук союзників серед західноєвропейських країн для боротьби з Ордою. Проте через безпосередню географічну близькість із Золотою Ордою в умовах повної феодалної роздробленості колонізовані землі північно-східних окраїн Київської Русі, на жаль, потрапляють у повну залежність від завойовника. Там для належного сплачування данини ординці провели своєрідний подушний перепис населення. Тамтешні Рюриківичі поріднилились із династичним родом Чингізидів і кожен князь на першу вимогу надавав свої дружини ординцям для походів. Ординське ярмо, уповільнивши соціально-економічний, політичний і культурний розвиток Русі-України, посилювало феодалну роздробненість, перешкодило централізації земель і відродженню єдиної держави. Суспільний та інтелектуальний регрес, притаманний добі ординського диктату, значною мірою віддзеркалився й у царині лікарської справи на поневоленіх ордою землях. Паростки світсько-ремісничої медицини, що зійшли за доби Київської Русі, було втрачено. Пересічний мешканець наших земель медичну допомогу міг отримати тільки в монастирських лічців чи народних знахарів. Потрібно зазначити, що монастирській медицині часів ординської зверхності сприяла відносна віросповідальна терпимість завойовників. Державної релігії в ординців іще не було і тривала активна світоглядна боротьба. У 1261 році в столиці Золотої Орди стараннями митрополита Кирила та князя Олександра Ярославовича (знаного як Невський) була за-

снована Сарська єпархія. Цікаво, що це відбулось, незважаючи на смерть хана Сартака, християнина й анди (названого брата) Олександра Невського [111]. Очевидно, що маючи надію поширити християнство київський митрополит Максим 1283 року їде в Золоту Орду, але в 1300 р. переїжджає у Володимир. В 1312 році за хана Узбека (мусульманина) іслам стає державною релігією Золотої Орди. Проте і в подальшому ординці руйнували та грабували монастирі тільки за військових дій і не чинили утисків церкві, навіть не наклали податків на монастирські землі та майно. Вони самі часто звертались по медичну допомогу до монахів-лічців. Загальновідомий історичний факт — у 1356-1357 роках митрополит Алексій був запрошений ханом Джанібеком в Орду для лікування його дружини Тайдули. Отже, діяльність монастирів та монастирської медицини в час ординської зверхності не заборонялась. При цьому зрозумілим є й те, що нечисленні монастирські лікувальні заклади були не в змозі забезпечити лікуванням усіх страждених, які цього потребували. Загалом це сприяло зростанню популярності на теперішніх українських теренах знахарства.

У XIV сторіччі на українські терени приходять Литовська доба [112]. Для неї визначальним було прагнення етносу Русі-України до звільнення від ординського гноблення й у ній династія Рюриковичів поступилася литовським Гедиміновичам. Загартованого в переможних боях із Тевтонським орденом великого литовського князя Гедиміна в 1319-1320 роках назагал прихильно зустрічають на теренах Русі-України. Під його проводом об'єднані литовсько-українські війська восени 1362 року розгромили татаро-монгольське військо в битві на річці Сині Води на Кіровоградщині. Велике Литовсько-Руське князівство на 90% було утворене з українських і білоруських земель і стало найбільшим в Європі. Практично терени Русі-України були на деякий час убезпечені від зовнішніх зазіхань. Більшість істориків вважають Литовську добу продовженням давньої української державності. Литовські князі, переселившись на українські землі й поріднившись династичними шлюбами з князями Русі-України, швидко асимілювалися. На своїх місцях залишилась більшість місцевих князів і бояр. І хоча литовський князь Міндовг іще 1253 року з політичних міркувань прийняв християнство західної традиції і отримав корону з рук Папи Римського, православна церква зберігала своє привілейоване становище. Так, 10 із 12 синів великого литовського князя Ольгерда стали православними. Давньоруська традиція християнської єдності в тих реаліях була життєдайно плідною. Це й визначало і в подальшому можливість важливого статусу української монастирської медицини. Культура Русі-України, яка

на той час, досягнувши значно вищого розвитку, ніж литовська, справила вагомий вплив на Литву. Але достеменно відомо, що й у XIV сторіччі вищих навчальних закладів в Україні ще не було. Із зрозумілих причин освітні школи в ту пору могли існувати тільки при монастирях і церквах. І, власне, у цей період закладається **наша міцна традиція церковно-приходських шкіл**. Учителями в них зазвичай були дяки, які вчили дітей грамоти, молитов, церковного співу. Необхідно відмітити, що пізніше ця міцна традиція виявиться надзвичайно плідною в забезпеченні освіченості українців за умов жорсткого національного гніту та відсутності власної держави.

Подальша загальна логіка ходу історичних подій (Кревська та Городельська унії 1385 та 1413 року відповідно, а потім програна великим князем Свидригайлом Ольгердовичем перманентна війна 1440-х років і ліквідація Великого князівства Руського, Люблінська унія 1569 року) [112] призвела до включення теренів України-Русі в склад Речі Посполитої. За умов відсутності своїх вищих навчальних закладів українці, вихідці зі знатних родів і заможних міщан, починають здобувати освіту в університетах Європи. Істориками встановлені факти навчання українських студентів у Краківському, Празькому, Падуанському, Болонському університетах та університетах Німеччини. Тільки в Краківському університеті серед документів другої половини XIV та першої половини XV сторіччя віднайдено понад 30 імен українців студентів із міста Дрогобича, понад 70 — із Самбора. У Празі при Карловому університеті існував Литовський колегіум. У ньому навчались вихідці з Литви, України, Білорусі. Серед українців, які здобули визнання в європейському науковому світі, ми пишаємось професором медицини Болонського та Краківського університетів Юрієм Дрогобичем (Котермаком). Він упродовж певного періоду був ректором Болонського університету. У науковому світі широко відома його праця «Прогностична оцінка поточного 1483 року», яка вийшла друком у Римі й містила відомості з астрології, філософії, географії, економіки. Проте продовжувати наукову діяльність цим освіченим українцям на рідних землях не було де. Духовно-матеріальна культура українців у цілому, і медицина як її складова, твориться в умовах жорсткого національного гніту, етнічної роздрібленості та провінційності. Коли української влади не стало, то, здійснюючи польську експансію, Річ Посполита в особі виборного короля, сейму та сеймиків надалі підтримувала тільки католицьке духовенство. Православною ж церквою в Речі Посполитій ніхто не опікувався. Це зумовлює помітне оживлення в XV столітті діяльності старих церковних братств, що організуються не тільки для самої звичайної церковної

праці, але й для оборони своїх прав. У цей період і **засновується традиція відкриття шпиталів при церковних братствах**. Давні братства мали у своїх статутах дуже широкі гуманітарні завдання й виконуючи їх почали засновувати шпитали. Як приклад можна навести засновані в 1522 та 1538 роках у Львові братські шпитали [113]. Перший був заснований Успенським церковним братством (пізніше Ставропігія), а другий — церковним братством при церкві Богоявлення.

Скориставшись слабкістю Київської митрополії, Московська церква розриває єдине тіло православної церкви Русі [114, 115] і, від'єднавшись у 1448 році, оголошує автокефалію. Вона рекордний час (142 роки) перебуває невизнаною та відірваною від Вселенської Церкви й тому брати участь у церковному житті наших теренів не могла. Дві спроби унії (Ліонський та Флорентійський собори в 1274 та 1439 роках відповідно) не привели до об'єднання між східною та західною Церквами [116]. І серед верхівки українського духовенства та князівських родин, які відмовились від полонізації, усе популярнішою стає далекоглядна й виважена ідея **правового забезпечення традиції християнської єдності** на наших теренах. Окрім, безперечно, надважливого загальногуманістичного сенсу, ця ідея в практичній площині була ефективно реалізована як дієвий інструмент для збереження нашої релігійної та національної ідентичності. Але проблема полягала в тому, що здійснити це без іще більшого зростання суспільної напруги було неможливим. Оскільки українська культура була тісно пов'язана з православною церквою, у ній наростають кризові явища. Над українським етносом нависла загроза цілковитої асиміляції і повного стертя з лиця землі нашої традиції. Зупинити цей процес могла вже тільки військова міць і звитяга. На наших теренах починається унікальна доба козацької держави. Це винятковий період української історії. Аналогів у світовій історії йому немає.

Перша згадка про козаків датована 1492 роком, але Запорізька Січ як козацька держава була заснована на острові Хортиця у 1552-1554 роках [112]. Тут почали збиратися втікачі не тільки з України, а й із Польщі, Білорусі, Молдови, Росії. Це була вишколена й добре зорганізована військова потуга, яка стояла на сторожі українства. Власне, у цей період і зароджується **іще один різновид української медицини — козацька медицина** [117]. Вона уособлювала в собі лікування вже суто з професійною (військовою) специфікою. Увібравши в себе надбання не тільки діючих на наших теренах різновидів медицини, а й відповідних пізнань вояків різного етнічного походження (татар, литовців, поляків, російських стрільців, турків тощо), козацька медицина адаптує їх до своїх проблем. Життя запорізьких коза-

ків здебільшого минало в походах і бойових сутичках. Медичну допомогу пораненим і хворим воїнам-козакам надавали здебільшого народні цілителі. Але й самі козаки обов'язково володіли певними навичками само- і взаємодопомоги: вміли пускати кров, виривати зуби, виготовляти пластирі для лікування ран, накладати лещата при переломах тощо. Більш-менш докладні відомості про лікувальні звичаї запорізьких козаків знаходимо в рукописах французького інженера Боплана [118]. Це була медицина не те що бездипломна та безступенева, а й безкнижкова — її досвід передавався, мов думи бандуристів, з уст в уста, із покоління в покоління. Її суттєвою характеристикою було невідкладне надання та спрямування на виживання. Подальший розвиток козацької медицини дозволив заснувати перші військові лікувальні заклади в Україні. Шляхом інтеграції з монастирською медициною були утворені козацькі шпитали при Трахтемирівському, Лебединському, Левківському, Межигірському та інших монастирях. Є дані, що в самій Запорізькій Січі були циркульники-професіонали. Цікавим є і той факт, що родоводи відомих народних лікувальників і костоправів України здебільшого беруть свій початок із земель Запорізької Січі.

За викладених вище надскладних історичних умов, відігравши винятково важливу роль каталізаторів культурного та просвітницького життя України, не дали поштовху для розвитку наукового підходу в медицині як заснована великим князем Костянтином Острозьким у 1576 році

Трахтемирівський шпитальний монастир на Дніпрі

«Запорізький Спас» — головний козацький шпиталь у Межигір'ї коло Києва

Острозька академія, так і відкрита в 1593 році Замойська академія під Львовом. Слід відмітити, що вітчизняних документальних джерел про витоки української медицини в стародавню добу та середньовіччя досить мало. Причиною тому не тільки знищення літописів під час подій трагічної втрати державності Русі-України (захоплення й пограбування Києва суздальським князем Андрієм Боголюбським у 1169 році, зруйнування Києва татаро-монголами у 1240 році, захоплення та вивезення польським королем Казимиром коронаційних відзнак Галицько-Волинського князівства в 1349 році). Визначальним є те, що в усіх наступних політичних формуваннях у силу причин різного характеру для українського етносу була виключена можливість творення їх організаційної серцевини. Виходячи із суєтної політичної кон'юнктури, чужі правителі нищили першоджерела й постійно переписували історію українських теренів.

Викладене вище дозволяє нам зробити висновок про те, що українська медицина має глибоку традицію, є спадкоємницею медичних пізнань Стародавнього світу та монастирської медицини Візантії й формувалась під впливом кращих традицій сусідніх народів Європи та Азії. У стародавню добу та середньовіччя на теренах України відбулось становлення чотирьох різновидів медицини — давньоязичницької, монастирської, світсько-ремісничної та козацької. Відсутність власної державності, а відповідно й належних національних організаційно-наукових інституцій, виключило можливість її наукового становлення в період середньовіччя. В історичному вимірі їх постановня безпосередньо пов'язано з хрещенням Русі: до — давньоязичницька і після — монастирська та пізніша — світсько-реміснична медицина. До останньої можна умовно віднести й козацьку медицину. Остання є суто українським феноменом лікувальної справи, що постав на основі унікального поєднання пізнань язичницької, світсько-ремісничної, монастирської та військової медицини. Незважаючи на те, що в конкретиці тих обставин філософія та практичні навички, унікальні засади й знання козацької медицини передавались тільки із вуст в уста, відомості про неї збереглися і навіть знайшли своє практичне застосування в сучасній практичній медицині (наприклад, навички мануальної терапії). Фундаментальність і глибину, а відповідно й життєздатність закладених у стародавню добу засад української медицини, бачимо хоча б у заснуванні на межі XIX-XX сторіч на традиції триєдності лікувального процесу модерної лікарні при Свято-Покровському жіночому монастирі в Києві та «Українського шпиталю «Народна лікарня» імени Митрополита А. Шептицького» у Львові [119].

І ось у другій половині XVII сторіччя відбулась визначальна подія, що мала геополітичні наслідки. Укладення Переяславського договору з Гетьманською Україною [120] відкриває для Московської держави реальну перспективу прогресу та швидкого руху в бік Європи. Щодо цього зауважимо: із позицій сьогодення бачимо, що за останні 600 років Україна неодноразово виявлялася тією визначальною ресурсною базою, приєднання й використання якої забезпечувало геополітичне домінування Литви, Польщі, Росії в регіоні або й на континенті. Примітним при цьому є те, що в усі політично-економічні союзи Україна втягується шляхом «рівноправних» уній, договорів, союзів. Вишколена в жорсткій дійсності історичної минувшини й володіючи «унікальним» досвідом «збирання» земель будь-якою ціною Московська держава, порушуючи всі домовленості щойно укладеного Переяславського договору, розпочинає безпрецедентну колонізацію Української козацької держави [37, 111, 121]. Усі її дії насамперед спрямовані на нищення традицій демократичного звичаєвого права українців (повна виборність і підзвітність громаді будь-якої влади, місцеве самоуправління, шанування права свобод особистості тощо). Обмежується, а в кінцевому результаті й скасовується поширена в Україні (але чужерідна для Московської держави) європейська юрисдикція виборної системи органів міського самоврядування за Магдебурзьким правом. Зрештою, у результаті російської експансії наприкінці XVIII сторіччя втрачуть незалежність і ослаблена Річ Посполита (одна з найбільших держав у ранньому Новому часі), і Кримське ханство (колишній улус Золотої Орди, згодом васал Османської імперії). Царський уряд за інтенсивного та успішного здійснення зовнішньої експансії активно й не менш успішно переймається засвоєнням освітнього досвіду Європи. Брутально порушивши Переяславський договір і фактично окупувачи терени Української козацької Держави, а згодом — і Литви, і Польщі (а це була більша частина колишньої Речі Посполитої — найпотужнішої східно-європейської федеративної держави з виборним королем), Російська імперія оволодіває потужним ресурсом модерного європейського стандарту.

Вище вже було коротко розглянуто історичну конкретику заснування європейських університетів. На вимогу часу впродовж XII-XVI століть вищі навчальні заклади постали по всій Європі. Були вони засновані й на східних європейських теренах, де спокон віків проживали українці [107]: Острозька академія — у 1576 році, Замойська — у 1593 році. Та особливою популярністю в XVII сторіччі користується Києво-Могилянський колегіум [122] (правонаступник Київської Академії, заснованої ще Ярославом Мудрим у 1037 році [89, 90]). Вже вище зазначено, що статусу університетів ці вищі навчальні заклади так і не отримали, а від-

Національний університет «Острозька академія» у сьогодення

Фундатор академії князь В.-К. Острозький

**Сучасне фото внутрішнього двору
Замойської академії**

так в їхньому складі не було медичних факультетів. Потрібно розуміти, що статус університету надавався сувереном релігійної чи світської влади. У бездержавної України своїх таких не було. Хоча міцна традиція широкої мережі церковно-приходських шкіл в Україні все ж успішно забезпечувала високий загальний рівень освіченості українців. Тим часом у Західній Європі розвитку наукової

медицини, як вже було вище зазначено, опосередковано посприяли рішення Вюрцбурзького собору про повну заборону духовенству римської традиції застосовувати практику хірургічних способів лікування. Це призводить до творення медичних факультетів в університетах і заснування організаційно-методологічних центрів по охороні здоров'я. У другій половині XVII сторіччя Франциск Сильвіус уже засновує в Лейденському університеті клінічне викладання й закладає основи клініко-анатомічних порівнянь. У другій половині XVIII сторіччя впровадження клінічного викладання в європейських університетах починає давати вагомий результати (творення клінічних наукових шкіл, розробка методу перкусії тощо) [123, 124].

Українським теренам після остаточної втрати державності відводилась роль виключно ресурсної (правда, визначальної) бази. Державний устрій будь-якої імперії побудований на жорстокому експлуатуванні метрополією ресурсів провінцій. Але історія не знає жодного прикладу такого безпрецедентного визиску, який було здійснено Російською імперією відносно України. Річ у тім, що в цьому разі мова йде навіть не про людський, територіальний чи економічний ресурс українського етносу, а про brutальне привласнення самої його історії [37, 111, 121]. Із позицій сьогодення цілком очевидно, що для становлення російського етносу це було стратегічно фатальним: порушена гармонія взаємодії традицій угро-фінського, слов'янського та християнізованого татарського етносу поставить у майбутньому складні питання ментального плану, постійного пошуку суті свого буття та матиме безпосередній вплив на державотворчі процеси. Але факт наявний і незаперечний — Російська імперія через концепцію Давньоруської держави вперто намагається отри-

мати історично спадкоємний статус європейської країни — Київської Русі.

Починаючи з імператора Петра I, у династії Романових переважає не тільки проєвропейська орієнтація, а й європейська генеалогія [125, 126]. Петро I вдало проводить системні проєвропейські реформи, але його спроба здійснювати підготовку лікарів із «природних росіян» (хоча б тільки військових) наштовхується на перешкоди об'єктивного характеру. І річ була не тільки у значній кількості лікарів і медичних чиновників високого рангу іноземного походження, що мала суто заробітчаний інтерес. Тут давайте згадаємо хоча б гідну поваги постать лейб-медика Петра I, хірурга, анатома та архітектора, вихованця Лейденського університету Ніколаса Бідлоо, який так широко ставився до своєї другої батьківщини [127]. А основні перешкоди в підготовці лікарів із «природних росіян» були влучно визначені Де Тейлсом (наступник Н. Бідлоо по Московському госпіталю): низький рівень загальноосвітньої підготовки слухачів, мовний бар'єр і відсутність навчальних посібників російською мовою. Це й були об'єктивні причини того, що учні медичних шкіл із «природних росіян» не могли «вчентя про медицину та хірургію розуміти».

За умов, коли мешканці інших анексованих Російською імперією європейських територій мали мовний і релігійний бар'єр із «природними росіянами», царський уряд здійснює безпрецедентний визиск освітнього ресурсу власне українських теренів.

Заповзято вербуються кращі викладачі та випускники українських освітянських закладів, їм пропонуються найвищі в імперії церковні та урядові посади. Так, наприклад, першим ректором Санкт-Петербурзького університету був уродженець Закарпаття — Балудянський (Балуг'янський) Михайло Андрійович, а ректором Московсько-го університету та ди-

**М.А. Балудянський
(Балуг'янський)**

М.Т. Каченовський

Епіфан Славинецький

ректором Петербурзького педагогічного інституту — вихованці Харківського колегіуму професори М.Т. Каченовський [128] та Я.В. Толмачев [129]. А щодо запровадження в навчальний процес і науковий вжиток самої російської мови, то наведемо типовий приклад з Єпіфаном Славинецьким [130]. Цей випускник Київської братської школи, а згодом і викладач Києво-Могилянської колегії був особисто запрошений іще царем Олексієм Михайловичем для виправлення за першоджерелами релігійних книг. У Москві Єпіфан Славинецький очолив викладання «вольних наук» у школі при Андріївському монастирі. Саме він і переклав для першої медичної школи, відкритої в Москві в 1654 році, скорочений підручник анатомії Андреаса Везалія під заголовком: «Врачевська анатомія с латинська, от книги Андреа Вессалия Брукселенска».

Ще близько двох сторіч освітній рівень українців залишатиметься на значно вищому рівні, ніж загалом у Російській імперії. Так, у 40-х роках XVIII сторіччя тільки на Лівобережжі існувало 866 початкових шкіл, функціонували колегіуми в Чернігові, Переяславі й Харкові, а 12-річна програма навчання в Києво-Могилянській академії давала можливість отримати її спудеям чудову вищу освіту [107]. А от намагання заснувати вищі науково-методичні та педагогічні центри в Україні викликають упертий супротив царського уряду. Воно й зрозуміло: перед імперією стояло завдання жорсткої централізації, в якому створенню вищих педагогічних і науково-методологічних центрів в її столиці надавалось особливого значення. Тож у 1724-1725 роках у Петербурзі засновано Російську академію наук, у 1755 році відкритий Московський університет. Остання спроба гетьмана Кирила Розумовського та козацької старшини в 1763-1764 роках перетворити Києво-Могилянську академію на університет і заснувати такий ще й у Батурині не тільки зазнали невдачі, але й, незважаючи на родинні стосунки Розумовських з імператорською родиною, 10 листопада 1764 року вийшов царський указ про повну ліквідацію залишків Гетьманської автономії [131].

Наприкінці XVIII сторіччя в столицях Російської імперії вже було сконцентровано суттєвий інтелектуальний потенціал. А на українських теренах Російської імперії на той час так і не було створено жодного вищого медичного навчального закладу. Тому для отримання вищої медичної освіти випускники Києво-Могилянської академії (Н. Амбодик-Максимович, М. Тереховський, Д. Самойлович, П. Погорецький, О. Шумлянський і багато інших (тільки в період із 1754 по 1768 рік із Києва виїхало понад 300 її спудеїв [132]) продовжують навчання за межами України. За період другої половини XVIII — початку XIX сторіч 44 випускники Києво-Могилянської академії були удостоєні докторського ступеня [107]. Із них: 32 захищались у західно-

європейських університетах, 4 — у Московському університеті, 4 — у Петербурзькій медико-хірургічній академії, 1 — у Віленській медико-хірургічній академії. У 1812-1822 роках у Петербурзькій медико-хірургічній академії троє вихованців Києво-Могилянської академії були удостоєні докторського ступеня взагалі без захисту дисертацій. Якщо зважити на те, що, за даними Василя Плюща [133], у XVIII сторіччі (від року 1702 по 1800) докторські дисертації по медицині загалом захистили 62 українці, то можемо констатувати, що лівова

частина з них є вихованцями Києво-Могилянської академії. За відсутності можливостей повернутись і працювати в Україні переважна їх більшість працювала у вищих навчальних закладах Росії та Європи. Вихованці Києво-Могилянської академії в Російській імперії стали фундаторами таких медичних наук, як акушерство, фармакологія, педіатрія, епідеміологія, мікроскопічна анатомія, були видатними організаторами науково-дослідного й викладацького процесів [132, 133]. Зв'язно продовжуючи цю місію й у другій половині XIX сторіччя, почесне місце засновників клінічної медицини в Російській імперії посядуть видатний уродженець Слобожанщини, вихованець медичного факультету Харківського університету терапевт Федір Степанович Цицурін [134], хірурги Ілля Васильович Буйльський [135] та Микола Васильович Скліфосовський [136]. Українські вчені гідно та благородно виконували свою просвітницьку місію за межами України.

Та далеко не всі українські вчені погоджувались покидати Україну навіть задля блиску-

чої наукової кар'єри. Знаменитий вихованець Києво-Могилянської академії, переслідуваний світськими та духовними властями мандрівний філософ, знаменитий український просвітител-гуманіст, поет, педагог Григорій Сковорода на запрошення цариці Катерини II переселитись до Петербургу відповів просто і зрозуміло: «Скажіть цариці, що я не покину України — мені дудка й вівця дорожчі царського вінця» [122].

Саме учені українського походження багато в чому забезпечили успіх непростого процесу інтеграції щойно заснованих у XIX сторіччі університетів Російської імперії в тогочасний європейський освітній простір. Більше того, вони великодушно (бо ж боліла їм неможливість творити рідною українською!) щиро впроваджують викладання в щойно заснованих на російських теренах університетах російською мовою. А для України ціна бездержавності була непомірною! Й надалі не могло навіть бути мови про заснування національних українських організаційно-наукових інституцій. До того ж, повністю використавши весь модерний і потужний потенціал Києво-Могилянської академії для імперії (зокрема, і в становленні російських національних вищих учбових закладів), самодержавство в 1817 р. цинічно ліквідує й цей останній український національний вищий освітній заклад. У його приміщеннях розташовується Київська духовна академія [90, 122]. Тим часом, загальний освітній рівень українців всупереч обставинам надійно продовжував підтримуватися міцною традицією церковно-приходських шкіл. Між тим, науково-освітні процеси у світі прогресували і царська адміністрація була вимушена для подальшого визиску та, і зрештою, забезпечення можливостей інтеграції в європейське освітнє співтовариство все ж заснувати в першій половині XIX сторіччя

університети і в Україні (у Харкові та Києві). А в Одесі імператорський Новоросійський університет відчинить двері для перших студентів 1 (13) травня 1865 року в складі трьох факультетів — історико-філологічного, фізико-математичного та юридичного, а медичний факультет започаткують аж у 1900 році. Засновуючи імператорські університети, завойовник остаточно переформатовує український освітній простір і вперто намагається будь-якою ціною позбавити його національних ознак. Зрозуміло, що в кадровому забезпеченні діяльності новостворених імперією на українських теренах університетів політично вмотивовано перевага віддавалась чужинцям. Останнє якоюсь мірою дає поштовх до плідної інтеграції на благодатній українській землі європейських наукових здобутків на основі нашої глибокої освітньо-культурної традиції.

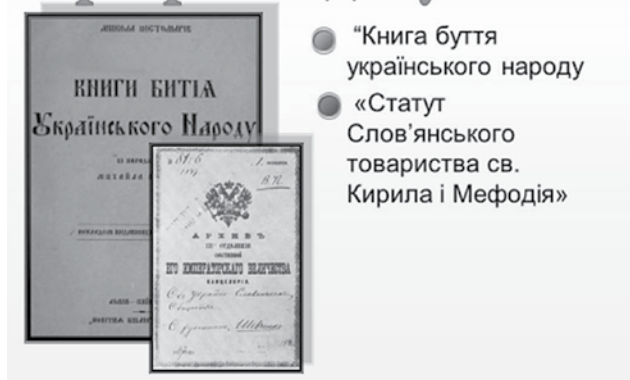
Історія з відкриттям Університету св. Володимира є наочним прикладом намагань використувати вищі учбові заклади в здійсненні імперської політики. Російська адміністрація для успішної інтеграції в європейський освітній простір також намагалась активно використовувати й освітній потенціал анексованих територій Польщі та Прибалтики. Та вкрай наляканий польським повстанням 1830-1831 рр. царський уряд був змушений негайно ліквідувати Вільнюський і Варшавський університети. А на відкриття в Києві Імператорського Університету святого Володимира царський уряд наважився лише в 1834 році. Для українства це було здійснення мрії й надія на культурне відродження, а для царського уряду намагання «вписати» за непростих історичних реалій імперію Романових в європейський контекст через псевдонаукову концепцію «Древнерусскаго государства» [137, С. 66-71]. Медичний факультет буде засновано аж через 7 років (у 1841 році). Показово, що в Києві, незважаючи на всі невдачі, завжди вперто шукали можливості здійснювати належну підготовку і фахівців із лікарської справи. Так, у Києво-Могилянській академії в 1802 році було запроваджено курс медичних наук. Його керівником і першим викладачем став відомий український учений-медик Опанас Масловський [138]. Але в 1817 році царський уряд не вагаючись ліквідує одну з найдавніших в Європі академій як світський навчальний заклад. Тоді, у 1827 році, доктор медицини, хірург Баранович Степан Прокопович пропонує Духовному собору Києво-Печерської лаври організувати аптеку та медичну школу й розпочати навчання фахівців за своїм профілем [139]. Цю пропозицію було сприйнято, але тільки відносно заснування аптеки. Тож для збереження ліків було дозволено виділити «келію ... в якій зробити дві шафи для зберігання медикаментів». Ось так і була започаткована така популяр-

на в майбутньому Лаврська аптека. Але спроба заснувати медичну школу, на жаль, не була реалізована. У 1838 році було розпочато підготовку військових фельдшерів при Київському військовому шпиталі. Останній був заснований іще при гетьмані Кирилі Розумовському в продовження традиції козацьких шпиталів (при Трахтемирівському, Лебединському, Левківському, Межигірському та інших монастирях). Він став одним із перших військово-польових закладів у Південно-Західній частині Російської імперії XVIII століття. У 1791 році Київський військовий шпиталь увійшов до складу армії О. Суворова й отримав затверджений штат співробітників. У 1812-му, з початком боїв проти військ Бонапарта, у ньому було розгорнуто 2000 ліжок. Зрештою, 29 жовтня 1840 року було засноване одне з перших у Російській імперії Товариство Київських Лікарів [140-142]. Серед основних ініціаторів створення цього товариства були відомі київські лікарі А-Ф. Мерінг, К.Ф. Боссе та Л.Ф. Гротковський [143, С. 19]. На час відкриття медичного факультету Університету св. Володимира (у 1841 році) у Києві функціонувало два лікувальні заклади [144-146] — військовий шпиталь (заснований у 1755 році) і Кирилівська лікарня (відкрита в 1786 році).

Вже на початку 40-х років XIX ст. Київ із його молодим університетом стає осередком українського культурно-освітнього життя. На перехресті різних культурних впливів, на ґрунті, такому багатому історичними споминами, прокидається українська національна думка й поширюються ідеї слов'янської взаємності. Хоча основну масу студентів і викладачів Київського університету св. Володимира становили вихідці з полонізованої та зросійщеної шляхти, ті з них, хто не забув свого українського походження, чию пам'ять розбудила «Історія Русів», і чия свідомість вже формувалась під впливом «Енеїди» І. Котляревського й творів харківських романтиків, стали творити нову українську національно-політичну думку. Молоді викладачі університету та студенти засновують таємний гурток «Київська молодь», який стає ідейною та організаційною передтечею створеного наприкінці 1845 — на початку 1846 років Кирило-Мефодіївського братства — найвідомішого українського політичного товариства наприкінці 40-х років XIX ст. Принципово важливим було те, що Кирило-Мефодіївське братство стало самостійним і самобутнім політичним формуванням, яке організаційно не підпорядковувалося, а ідеологічно не повторювало політичних настанов жодної із загальноросійських суспільних течій. Особлива жорстокість, з якою царським режимом було покарано членів братства, засвідчила те, що відродження української національно-політичної ідеї в контексті спадкоємності слов'янської взаємності з часів

Програмні документи

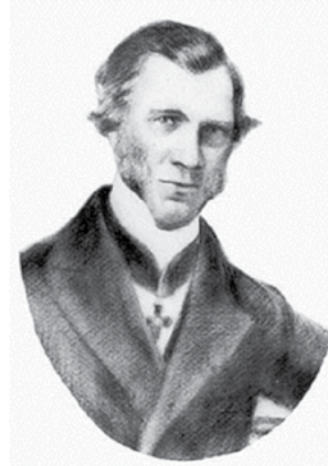

Карпатської Хорватії-Русі сприймається ним як смертельна небезпека для Російської імперії.

Хто-хто, а вихованці Києво-Могилянської академії добре знали історію свого народу і кризу сторіччя з покоління в покоління берегли та дбайливо передавали давню традицію українського просвітництва та дослідного пізнання. Вони ж бо були вихованими на ідеях спадкоємності її традицій починаючи з часів Київської академії, заснованої Ярославом Мудрим при Софіївському соборі ще в 1037 році [89, 90]. А така спадкоємність до багато чого зобов'язувала. Тож українські вчені-просвітители відчайдушно намагались поставити досягнення науки на благо свого народу навіть за умов його бездержавності. Багато з них вертались із світів і намагались за будь-яких умов продовжувати працювати вдома.

Показовою в цьому відношенні є хоча б творча звитяга та самовідданий патріотизм одного з останніх вихованців Києво-Могилянської академії професора, доктора медицини Петра Павловича Пелехина (1789-1871). А він був ученим світового рівня, енциклопедистом, однією з найосвіченіших особистостей тогочасної Російської імперії й мав чудову ерудицію. Його творчий шлях типово символізує трагічну безвихідь у творчій реалізації обдарованих і титанічно працелюбних синів бездержавного українського народу. Його відданість

і палке й нестримне бажання працювати на благо України викликає глибоку пошану й захоплення, а відтак й нестримне бажання наслідувати. Петро Павлович самовіддано сприяв спадкоємності на-

ціональної науково-освітньої традиції від Києво-Могилянської академії до Наукового товариства ім. Т. Шевченка та Українського Таємного університету у Львові, чим звичайно та безкорисливо служив ідеї соборності української науки.

Петро Павлович Пелехин народився в 1789 році в родині бідного церковнослужителя Київської губернії [147, 148]. Можна й не сумніватись, що прізвище русифіковано згідно з правописом в офіційних документах Російської імперії: «Петр Павлов сын Пелехин». Після закінчення в 1811 році Києво-Могилянської академії одразу ж розпочав у своїй Alma mater викладацьку діяльність. Викладав німецьку, французьку й давньоєврейську мови та історію церкви. Після остаточної ліквідації Києво-Могилянської академії і трансформування її в суто вищий теологічний навчальний заклад він вирішує продовжити навчання

та здобути іще й вищу медичну освіту. У 1820 році П. Пелехин вступає в Медико-хірургічну академію в Санкт-Петербурзі, курс навчання в якій закінчує в 1824 році із золотою медаллю. Обдарованого випускника залишають в академії на викладацькій роботі — одразу ж на посаді ад'юнкт-професора фізіології й патології. У 1825 році П.П. Пелехин їде для продовження навчання за кордон. Спочатку він стажується в кращих медичних закладах та університетах Австро-Угорської імперії. Повний курс лекторіїв по фармакології, токсикології, гігієні й терапії він прослухав у Львові, Кракові та Відні. Із Відня він був відправлений на подальше

LIST
GRADUATES IN MEDICINE

UNIVERSITY OF EDINBURGH,
FROM MDCCCV. TO MDCCLXXI.

EDINBURGH:
PRINTED BY NIXELL & COMPANY,
1817.

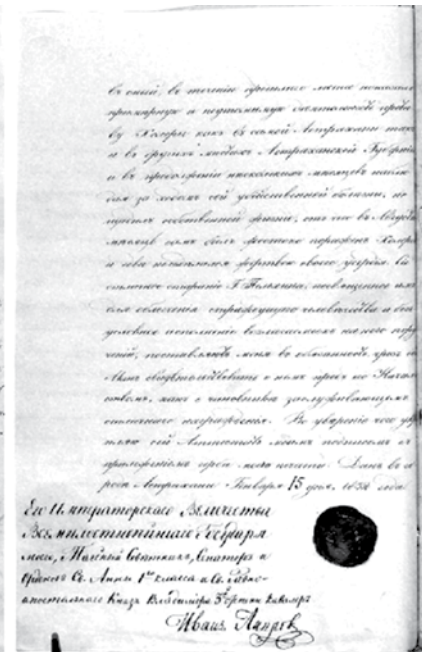
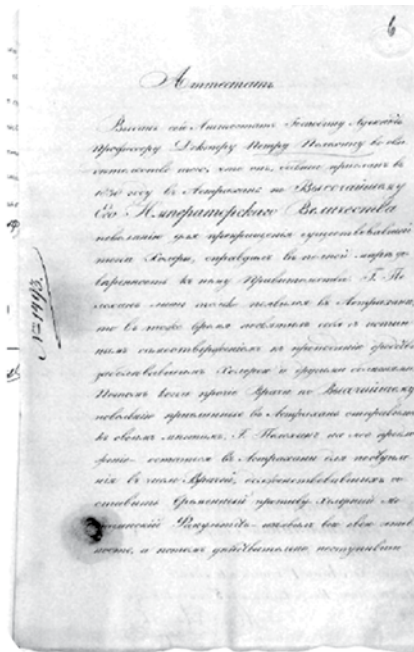
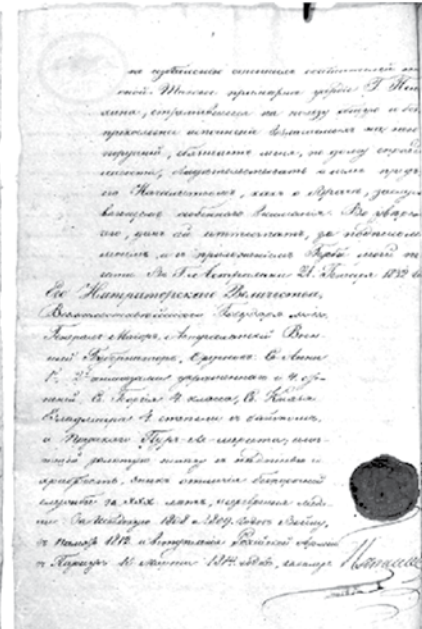
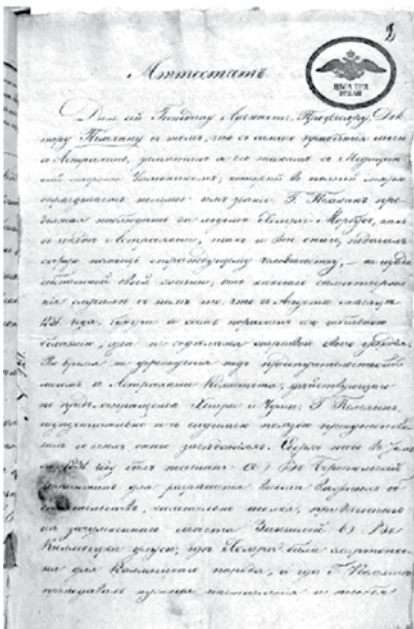
(88)

- Ricardus Barn Howard, Anglus. De Hydrocephalo Acuto.
- Carolus Indus, Scotus. De Capitis Injuria.
- Henricus Johnson, Anglus. De Absorptione.
- Rosal Young Kenay, Hibernus. De Podagra.
- Josues King, Hibernus. De Hydrocephalo Acuto.
- Georgius Sarmus Liburnus, Anglus. De Uteri Carcinomate.
- Alexander Macdonald, Scotus. De la Membrane Mucosa Laryngis Morbis qui Respirationem impediunt, et de Bronchitide.
- Gulielmus Macgowan, Scotus. De Haemorrhagia.
- Alexander Macgowan, Scotus. De Diabete.
- Elianus Madon, Hibernus. De Quasela Tessalici.
- D'Arcy Makus, Hibernus. De Hydrargyro.
- Josues M'Ilwain, Hibernus. De Evacuanda.
- Josues MacKeon, Hibernus. De Hepatide.
- Gulielmus Mathews, Anglus. De Febre.
- Josues Monsey, Scotus. De Paralyti.
- Josues Murray, Hibernus. De Infectione et Temperatura.
- Archibaldus Meget, Anglus. De Causis quibus patit Talus.
- Thomas M'Dermott, Hibernus. De Hepatide Acuta.
- Benjaminus Neuton, Anglus. De Ictere Galieno.
- Robertus Norton, Anglus. De Febre organica Vitia a quibus pendet Dyspepsia.
- Petrus O'Malley, Hibernus. De Pneumonia.
- Gulielmus O'Shaughnessy, Hibernus. De Metastasi Rheumatica Intestini.
- Gulielmus Hall Palmer, Anglus. De Dysenteria.
- Carolus Patterson, Hibernus. De Pylorica dolente.
- Josues Petros, Hibernus. De Atkante.
- Petrus Pichon, Scotus. De Scirrhus in genere.
- Gulielmus Pirrie, Scotus. De Vitia Tali.
- Edwardus Powell, Hibernus. De Enteritide.
- David Reid, Scotus. De Cholera Orientali.
- Gulielmus Reynolds, Anglus. De Variola.
- Josues Jacobus Robertson, Jamaicensis. De Ophthalmia.
- Petrus Robertson, Scotus. De Vitis que Scapulum movet.
- Colinus Rogers, Scotus. De Dentibus coracae Nobis et Curacione.
- Georgius Rogers, Anglus. De Hepatide.
- Johnson Savary, Hibernus. De Rheumatismo Acuto.
- Alexander Fraser Shawers, Anglus. De Infammatione.
- Thomas Scott, Scotus. De Hepatide.
- Josues Scott, Hibernus. De Dysenteria.
- Jacobus Sibbald, Scotus. De Pneumonia.
- Henricus Mathiason Stewart, Hibernus. De Phrenitide.
- Josues Strother, Anglus. De Haemoptysi.
- Thomas Swarwick, Anglus. De Coarlescentia.

навчання в університеті Берліна, Вроцлава (тоді Бреслау) і Парижа. Обдарований український учений був високо поцінований в Європі. У 1827 році він обирається почесним членом Мінералогічного товариства в місті Ієна й Королівського Дженераівського товариства в Лондоні. В Единбурзькому університеті П.П. Пелехин блискуче захищає докторську дисертацію «De neurosisibus in genere» («Неврози з позиції системного розуміння») й обирається членом Единбурзького королівського фізичного товариства. А до того, як він повернувся до Петербургу (у 1829 році), його було обрано членом ще кількох медичних товариств у Берліні, Бреслау та Лондоні. У Росії йому доводиться захищати звання доктора медицини. Він блискуче витримує іспити в Медико-хірургічній академії та здобуває звання доктора медицини як «honoris causa».

Та в цей час у Росії лютувала епідемія холери й доктора медицини П.П. Пелехина призначають членом комісії з вивчення причин і методів лікування цієї хвороби. У 1830 році Петро Павлович вирушає в Саратов та Астрахань і впродовж трьох років самовіддано працює в комісії. У серпні 1831 року він заразився холерою й ледь не помер. На щастя, провидіння вберегло нашого славного земляка. Його зв'язна праця по ліквідації епідемії холери засвідчена документально у численних відгуках військового й адміністративного керівництва краю та медичної управи.

У 1834 р. П.П. Пелехин знову у відражденні за кордоном із завданням засвоїти методу літотрипсії (подрібнення) ниркових каменів. Очевидно, там він і знаходить свою суджену (протестанського віросповідання) Катерину Барнес. Їх шлюб був щасливим, і вони виховали трьох синів (Павла, Андрія, Петра) і чотирьох дочок (Олександрю, Ольгу, Катерину, Анну). Пробувши в Лондоні цілий рік, Пелехин повертається в Росію й удостоюється звання професора судової медицини, медичної поліції та гігієни. У 1839 році П.П. Пелехин удостоюється ступеня доктора хірургії. А у 1840-1841 роках йому доручається викладати ще й офтальмологію. У 1843 році його затверджують у званні заслуженого професора академії з чином

статського радника. Петро Павлович був одним із кращих лінгвістів свого часу. Сучасники захоплювались його даром красномовства (професор Буш називав його «академічним Цицероном»), а адміністрація Академії постійно доручала йому виголошувати публічні й вітальні промови.

Як бачимо, видатна наукова-педагогічна та лікарська діяльність професора Петра Павловича Пелехина була багатогранною. Він — учений-енциклопедист. Свою докторську дисертацію Пелехин П.П. присвятив неврозам, в якій обстоював положення про відсутність постійного зв'язку між виникненням неврозу й типом конституції людини. Працюючи в галузі судової медицини, він зробив великий внесок у розвиток токсикології. Одним із перших у практиці вищої школи Російської імперії він визначив велике значення експериментальної постановки викладання лікарських наук і вважав за необхідне здійснення практичного вишколу студентів після вичитки лекторію. Серед його наукових праць є відомими «De neurosibus in genere» (Единбург, 1829) та «Oratio jubilaea, quam ord. prof. P. Pelechin secundum diem novembris 1836 anno in conventu amplissimorum virorum publice peroravit» (монографія). Його науковий спадок як мовознавця взагалі не досліджений. У будь-якому разі автору не вдалось знайти публікацій, присвячених його вивченню.

У 1846 році професор Петро Павлович Пелехин виходить у відставку в чині статського радника. За височайшим повелінням його звільняють із викладацької служби за вислугу попередніх років із пенсіоном у 6000 карбованців асигнаціями на рік та з призначенням його Почесним членом Медико-хірургічної академії. Петро Павлович усе життя прагнув повернутись на Батьківщину. Тож у цьому 1846 році із сім'єю повертається в Україну й залишок життя проводить у рідному Києві. До 1870 року (майже до самої смерті) він викладає та працює лікарем у Київській духовній академії. 22 вересня 1871 року, на 83-му році життя, професор Петро Павлович Пелехин помер. Та перед смертю він заповів 90 000 крон (у ті часи фантастично велика сума грошей) для заснування українського науково-просвітницького руху в Королівстві Галичини та Володимирії, що тоді перебували в складі Австро-Угорської імперії. А що мотивації такої зв'язки зазначимо таке.

Зрозуміло, що Петро Павлович знав про таємне розпорядження міністра внутрішніх справ Російської імперії Петра Валугеєва 30 липня (18 липня) 1863 року територіальним цензурним комітетом, в якому наказувалося призупинити видання більшої частини книг, написаних українською мовою (у наказі «малоросійською»). Згідно з указом, заборонялась публікація релігійних, навчальних та освітніх книг, однак іще дозволялась публікація художньої літератури. Професор П.П. Пелихин

був не просто високоосвіченою та широко ерудованою людиною, але й мав неоціненний досвід і розуміння європейського формату й дійсності Російської імперії. Тож у нього жодних ілюзій не було й він вірно передбачив подальший перебіг подій і безпомилково визначив єдино можливу в обставинах бездержавності й життєво необхідну потребу створення центру української культурної та наукової думки на історичних українських етнічних теренах Австро-Угорської імперії. І він не помилився — через два роки після його смерті, 23 грудня 1873 року у Львові було засновано Літературне товариство ім. Т. Шевченка. Це була гідна відповідь українців на шовіністичний імперський указ Валугеєва. Сьогодні можемо тільки дивуватися саможертвості та винятковій прозорливості великого українця Петра Павловича Пелехина. А наступ на нашу традицію продовжувався. 18 (30) травня 1876 року імператор Олександр II вже підписує Емський указ, який був спрямований на повне витіснення української мови з офіційного вжитку. У 1892 році Літературне товариство ім. Т. Шевченка трансформується в Наукове товариство ім. Т. Шевченка і стає всесвітньою українською академічною організацією. Для бездержавного українського народу ця багатопрофільна академія стала рушійною силою формування та розвитку його національної науки наприкінці XIX — першій половині XX сторіччя.

Останню волю великого українця, професора медицини Петра Павловича Пелехина щодо фінансування заснування майбутнього медичного факультету Українського Університету та підготовки професури для нього гідно виконав його старший син Павло [149]. У 1898 році доктор медицини, професор Медико-хірургічної академії, завідувач кафедри хірургії, військовий хірург (учасник австро-пруської та російсько-турецької війни, ідеолог впровадження в Російській імперії досвіду Сполучених Штатів Америки військово-санітарних заходів за громадянської війни) Павло Петрович Пелехин, виконуючи волю покійного батька, передав гроші на розвиток Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка у Львові. За ці гроші НТШ купило будинок № 26 на вул. Чарнецького (тепер Винниченка). До того ж Павло Пелехин домовляється про продаж 17 гектарів корабельного лісу Сестрорець-

Пелехин Павло Петрович

Діячі НТШ та інша інтелігенція в 1898 р.: Сидять у першому ряду: Михайло Павлик, Євгенія Ярошинська, Наталія Кобринська, Ольга Кобилянська, Сильвестр Лепкий, Андрій Чайковський, Кость Паньківський. Стоять у другому ряду: Іван Копач, Володимир Гнатюк, Осип Маковей, Михайло Грушевський, Іван Франко, Олександр Колесса, Богдан Лепкий. Стоять у третьому ряду: Іван Петрушевич, Філарет Колесса, Йосип Кишакевич, Іван Труш, Денис Лукіянович, Микола Івасюк

ку під Санкт-Петербургом, за який йому давали 300 000 рублів. Ці кошти мав отримати Львівський Таємний університет, щоб на відсотки з них утримувати 30 стипендіатів-українців, що навчались медицини. Такою була гідна відповідь українців, професорів-медиків Пелехиних на шовіністичні імперські Валуєвський та Емські укази. Ці визна-

Будинок № 26 на вул. Чарнецького (тепер В. Винниченка), споруджений архітектором Міхалом Фехтером у 1880 році. Придбавши в цю кам'яницю 1898 році товариство НТШ розташувало в ній канцелярію, друкарню, бібліотеку, книгарню, музей, помешкання та творчі майстерні

СИМВОЛІКА ІНСТИТУЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-ОСВІТНЬОГО РУХУ

Печатка Києво-Могиланської академії

Герб Національного університету «Києво-Могиланська академія»

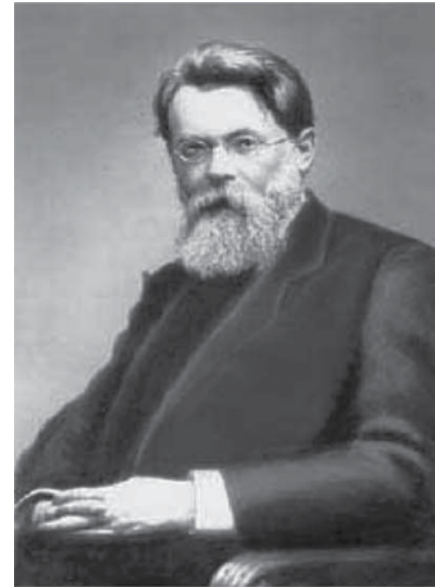
Емблема НТШ

Печатка Українського Таємного Університету у Львові

Гетьман Павло Скоропадський

Перший президент Академії
Вернадський Володимир
Іванович

чні вчені світу та найосвіченіші люди свого часу самовіддано працювали в тій державі, в якій це було їм визначено волею провидіння. Зазначимо, що більшу частину зібраної батьком бібліотеки, зокрема твори із судової медицини та окулістики, Павлом Петровичем було благородно пожертвовано іще в 1874 році Медико-хірургічній академії в Санкт-Петербурзі. Але свою інтеграцію у світову наукову спільноту великі українці Пелехини вважали можливою, тільки беззастережно служачи своїй вітчизні Україні.

Точкою відліку спроби заснування державних структур українських національних наукових корпорацій у ХХ сторіччі стає короткий період нашої незалежності на початку ХХ сторіччя. Відомо, що уряд Гетьманської України у своїй державотворчій та економічній діяльності був дуже успішним. Йому в цьому не завадили ані перехідний період, ані навіть війна. Тож не дивно, що саме за Гетьманської України 14 листопада 1918 року й була заснована Українська академія наук. У радянські

часи її так і не наважились зліквідувати. Пішли іншим шляхом: залежно від політичної кон'юнктури українську самобутність у діяльності державних структур вітчизняних наукових корпорацій намагались то невілювати, а то й повністю знищити її національний характер. Тож, 15 листопада 1945 в Автсбурзі гуртом українських учених в еміграції було засновано Українську вільну академію наук (УВАН). Проект статуту визначав УВАН як спадкоємницю традицій і продовжувачку діяльності Української академії наук у Києві 1920 — початку 1930-х років.

На межі третього тисячоліття відбувались відомі глобальні геополітичні зміни. Сьогодні за умов важкої депресивної ситуації зтяжненого перехідного періоду в нас просто немає іншого виходу, як, зробивши висновки з історії свого наукового поступу, розпочати відповідальну розбудову організаційних структур українських наукових корпорацій належно до етапу становлення постіндустріального суспільства.

Список використаної літератури

1. Указ Президента України № 136/2017 від 18.05.2017 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/1362017-21878>
2. Про Національну академію наук України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/UA/About/Pages/default.aspx>
3. Полонська-Василенко Н. Українська Академія Наук (Нарис історії). Частина I (1918-1930). — Мюнхен: Інститут для вивчення історії та культури СРСР. Досліди і матеріали (серія 1, ч. 21), 1955. — С. 15.
4. НАМН України — 25 років! Академія вшановує кращих із кращих [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.amnu.gov.ua/articles/1/313/namn-ukra-ni-25-rok-v-akadem-ya-vshanovu-kraschih-z-kraschih/>
5. Черкаська Ганна. Дитинство лауреата премії Нобеля [Електронний ресурс] / Ганна Черкаська. Режим доступу: http://uahistory.com/topics/famous_people/1865
6. Уряд створив Національний фонд досліджень, який даватиме гранти на науку з 2019 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-stvoriv-nacionalnij-fond-doslidzhen-yakij-davati-granti-na-nauku-z-2019-roku>

7. Публікації про Кам'яну Могилу. Посилання на джерела інформації у вітчизняних та зарубіжних друкованих виданнях про унікальну пам'ятку «Кам'яна Могила» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ua.stonegrave.org/publics?lang=>
8. Корчинський Орест. Ранньосередньовічне місто на Верхнім Дністрі [Текст] / Орест Корчинський. — Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. — 2008. — Вип. 12. — С. 267-282.
9. Городище в селі Стільське на Львівщині (Короткий підсумок досліджень) [Текст] / Записки НТШ. — 2007. — Т. ССІІІ. — С. 490-510.
10. Grodzisko stilskie // Rocznik Przemyski. Archeologia. — 2002. — Т. XXXVIII. — З. 2. — S.69-89.
11. Stulsko // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. — Warszawa: Filip Sulimierski i Władysław Walewski, 1890. — Т. XI: Sochaczew — Szlubowska Wola. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny/Tom_XI/508
12. Филипчук Г.В. Культурні об'єкти урочища «Оленин Парк» (Плісеський археологічний комплекс): спроба міждисциплінарної інтерпретації [Текст] / Г.В. Филипчук. — Народознавчі Зошити. Серія історична. — 2014. — № 1 (121). — С. 136-142.
13. Дэвис Н. История Европы [Текст] / Н. Дэвис. — М.: АСТ: Транзиткнига, 2005. — 943 с.
14. Сумцов Н.Ф. Колдуны, ведьмы и упыри / Н.Ф. Сумцов. — Харьков, 1891.
15. Антонович В.Б. Колдовство: Документы. Процессы. Исследования / В.Б. Антонович. — Санкт-Петербург, 1877.
16. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології [Текст] / І. Нечуй-Левицький. — Львів, 1876. — 46 с.
17. Ефименко П. Сборник малороссийских заклинаний: монография [Текст] / П. Ефименко. — М.: Императорское Общество Истории и Древностей Российских при Московском Университете, Университетская Типография (Катков и К) на Страстном бульваре, 1874. — 70 с.
18. Мусіхіна Л. Звірослов: Міфологема тваринного світу українців [Текст] / Л. Мусіхіна. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2013. — 192 с.
19. Корчинський Орест. Літописні Хорвати та проблема формування державності на Прикарпатті [Текст] / Орест Корчинський. — Пам'ять Століть. — 1997. — № 3. — С. 92-95.
20. Войтович Леонтій. «Білі» хорвати чи «карпатські» хорвати? Продовження дискусії [Текст] / Леонтій Войтович. — Дрогобицький краєзнавчий збірник. Збірник наукових праць. — 2004. — Вип. VIII. — С. 38-45.
21. Енциклопедія українознавства / Гол. ред. В. Кубійович. — Париж, Нью-Йорк: вид. «Молоде життя»-«НТШ», 2000. — Т. 10. — С. 3625-3626.
22. Білі хорвати [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Білі_хорвати
23. Біла Хорватія [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Біла_Хорватія
24. Нестор Станіслав ВЕЛИЧ І ЗАГИБЕЛЬ ВЕЛИКОЇ ХОРВАТІЇ [Електронний ресурс] / Станіслав Нестор. Режим доступу: <http://vicheboruslava.org.ua/index.php/tyunuvshyna-ukrainy/65-velych-i-zahybel-velykoji-khorvatiyi>
25. Комарницький Богдан А. Про слов'ян, білих хорватів та волохів [Електронний ресурс] / Богдан А. Комарницький. Режим доступу: <http://turka-ua.net/publ/6-1-0-641#ixzz5MTrQZmyO>
26. Панасюк О. Давня Волинь та Велика (Біла) Хорватія. Історичний конспект-дослідження (за О. Цинкаловським та С. Семенюком) [Текст] / Олексій Панасюк. — Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2017. — 192 с.
27. Долід Любов. Білі Хорвати — передісторія Галицької держави ZAXID.NET, 1 червня 2011 [Електронний ресурс] / Любов Долід. Режим доступу: https://zaxid.net/bili_horvati_peredistoriya_galitskoyi_derzhavi_n1130504
28. Козак Микола. Держава давніх Галичан, або Таємничі предки [Електронний ресурс] / Микола Козак. Режим доступу: <http://photo-iviv.in.ua/derzhava-davnih-halychan-abo-tajemnychi-predky/>
29. ІСКРА Борис ЯВІР. Закінчення тексту «Хорватське питання: до проблематики слов'янських племінних союзів на території Галичини» [Електронний ресурс] / Борис ЯВІР ІСКРА. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/20666>
30. ІСКРА Борис ЯВІР. Друга частина тексту «Хорватське питання: до проблематики слов'янських племінних союзів на території Галичини» [Електронний ресурс] / Борис ЯВІР ІСКРА. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/20665>
31. Омельчук Б.А. Військово-політичні аспекти передісторії Галицького князівства [Текст] / Б.А. Омельчук // Вісник національного університету «Львівська політехніка»: № 784 Держава та армія / МОН України, Нац. ун-т «Львівська політехніка». — Л.: Львівська політехніка, 2014. — С. 35-39.
32. Багрянородний Константин. Об управлени империей (De administrando imperio) [Текст] / Пер. под ред. Г.Г. Литаврина, А.П. Новосельцева. — М.: Наука, 1991. — 496 с.
33. Літопис Руський. — К.: вид. «Дніпро», 1989. — 591 с.
34. Корчинський Орест. Про печери та печерні комплекси в місті Миколаєві на Львівщині та в його околицях [Текст] / Орест Корчинський. — Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. — 2011. — Вип. 15. — С. 232-256.
35. Дудко Наталя. Печерний «Стоунхендж» поблизу Львова [Електронний ресурс] / Наталя Дудко. Режим доступу: <http://ratusha.lviv.ua/index.php?dn=news&to=art&id=1143>
36. Стільське городище — нові дослідження, знахідки і втрачені зустрічі із Орестом Корчинським ZAXID.NET, Кав'ярня-галерея «Штука», 20 травня 2014 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zaxid.net/stilske_gorodishhe_novi_doslidzhennya_znahidki_i_vtratit_zustrichi_iz_orestom_korchinskim_n1308997
37. Білінський В.Б. Країна Моксель або Московія: Роман-дослідження (книга II), 3-тє видання [Текст] / В.Б. Білінський. — К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2011. — 315 с.
38. Міллер Герард-Фрідріх [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Герард-Фрідріх_Міллер
39. Норманська теорія [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Норманська_теорія
40. Храповицкий А.В. Памятные записки А.В. Храповицкого статус-секретаря Императрицы Екатерины Второй [Текст] (Репринтное воспроизведение изд. 1862 г.) / А.В. Храповицкий. — М.: В/о Союзтеатр СТД СССР, 1990.
41. Давньоруські літописи — це фальшивки 15-16 століть! [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://surmasite.wordpress.com/2017/04/02/давньоруські-літописи-це-фальшивки/>
42. Путешествие в Восточные страны Вильгельма де Рубрук в лето Благости 1253 (Послание Вильгельма де Рубрук Людовику IX, королю французькому) [Електронний ресурс] / Вильгельма де Рубрук. Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/rubruk.htm>
43. Плано Карпини Джіаванні. История Монгалов. Рубрук де Гильем. Путешествие в Восточные страны. [Текст] / Джіаванні дель Плано Карпини, Гильем де Рубрук. — М.: Географиздат, 1957.
44. Тизенгаузен В.Г. Сборник материалов относящихся Золотой Орде: (Извлечение из сочинений арабских) [Текст] / В.Г. Тизенгаузен. — Санкт-Петербург. — Т. 1. — 1884.
45. Тизенгаузен В.Г. Сборник материалов относящихся Золотой Орде: (Извлечение из персидских сочинений) [Текст] / В.Г. Тизенгаузен. — Москва-Ленинград. — Т. 2. — 1941.
46. Рашид-ад-дин. Сборник летописей. Том 1-4 [Текст] / Рашид-ад-дин. АН СССР. — Москва-Ленинград, 1946-1960.
47. Войтович Л. Прикарпаття в другій половині I тисячоліття н. е.: найдавніші князівства [Текст] / Л. Войтович. — Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2010. — Вип. 45. — С. 13-54.
48. Іскра Борис Яв'ір. Хорватське питання: до проблематики слов'янських племінних союзів на території Галичини [Електронний ресурс] / Борис Яв'ір Іскра. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/20666>
49. Седов В.В. Етногенез ранних славян [Текст] / В.В. Седов // Вестник Российской Академии наук. — 2003. — Том 73, № 7. — С. 594-605.
50. Русанова И.П. Истоки славянского язычества. Культурные сооружения Центральной и Восточной Европы в I тыс. до н. э. — I тыс. н. э. [Текст] / И.П. Русанова. — Черновцы: Прут, 2002.
51. Майоров А.В. Великая Хорватия: Этногенез и ранняя история славян Прикарпатского региона [Текст] / А.В. Майоров // Отв. ред. А.Ю. Дворниченко. — Санкт-Петербург: Изд-во СПГУ, 2008. — 209 с.

52. Ідзьо В.С. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України [Текст] / В.С. Ідзьо. — Львів: СПОЛОМ, 2004. — 288 с.
53. Семенюк Святослав. Історія українського народу [Текст] / Святослав Семенюк. — Львів: Априорі, 2010. — 606 с.
54. Нестор Станіслав. Засновник Великої Хорватії [Електронний ресурс] / Станіслав Нестор. Режим доступу: <http://rid.org.ua/zasnovnik-velikoyi-horvatiyi/>
55. Нестор Станіслав. Правда про засновника Великої Хорватії [Електронний ресурс] / Станіслав Нестор. Режим доступу: http://initiativenational.blogspot.com/2012/01/blog-post_30.html
56. Пиндзін Ігор. Карпатське князівство [Електронний ресурс] / Ігор Пиндзін. Режим доступу: <http://h.ua/story/301747/>
57. Рюрик [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Рюрик#cite_note-6
58. Кирпичников А.Н. Сказание о призвании варягов. Анализ и возможности источника [Текст] / А.Н. Кирпичников — Первые скандинавские чтения. — СПб, 1997. — С. 7-18.
59. Чернов А.Ю. Старой Ладоге найден герб Рюрика? [Електронний ресурс] / А.Ю. Чернов. Режим доступу: http://www.chernov-trezin.narod.ru/GerbRurika.htm#_ftn1
60. Фомин Вячеслав Васильевич. Варяго-русский вопрос в отечественной историографии XVIII-XX веков. Автореферат докторской диссертации, 07.00.02, 07.00.09. — Специальность: Историография, источниковедение и методы исторического исследования. — М., 2005. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.disscat.com/content/varyago-russkii-vopros-v-otechestvennoy-istoriografii-xviii-xx-vekov>
61. Ободруты [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Ободруты#cite_note-15
62. Данилевский И.Н. Рюрик — это легенда [Електронний ресурс] / И.Н. Данилевский // Русская планета, 05.10.2014. — Режим доступу: <http://rusplt.ru/society/ryurik-eto-legend-13348.html>
63. Рарог [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Рарог>
64. Jakobson Roman. IV. Svarogъ and his Iranian prototype. Slavic gods of Iranian background). Jakobson, Roman. Selected writings. Volume VII: Contributions to comparative mythology. Ed. by Stephen Rudy. With a pref. by Linda R. Waugh. — Berlin; New York; Amsterdam: «Mouton», «Walter de Gruyter», 1985. — P. 12-33.
65. Топоров В.Н. Рарог // Мифологический словарь. — М.: Советская энциклопедия, 1990. — 672 с.
66. Рапов М. Знаки Рюриковичей и символ сокола. Советская археология. — 1968. — Вып. 3. — С. 62.
67. Велике переселення народів [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Велике_переселення_народів
68. Грушевський М. Історія України-Руси / в 11 т. — 12 кн. — Т. 2: XI-XIII вік. — К.: Наук. думка, 1992. — С. 633.
69. Тимошук Б.О. Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. — К.: Наук. думка, 1976. — 178 с
70. Літопис Руський за Іпатіївським списком / Пер. Л. Махновець. — К.: Дніпро, 1989. — 591 с.
71. Русанова И.П., Тимошук Б.А. Древнерусское Поднестровье: историко-краеведческие очерки. — Ужгород: Карпати, 1981. — 144 с.
72. Янкович Михайло Височанський-. Драго-Сас [Електронний ресурс] / Михайло Височанський-Янкович. Режим доступу: <http://vysochanskiy-sas.com/>
73. Комарницький Славко, Кобилянський Андрій. Пишайтеся, шляхтичі! Українські [Електронний ресурс] // Україна молода. — Випуск № 5 за 14.01.2004. Режим доступу: <http://umoloda.kiev.ua/number/97/163/2879/>
74. Абросимова С.В. Дмитро Яворницький та його родовід [Текст] / С.В. Абросимова, А.Ф. Парамонов. — Харків: Харківський приватний музей миської садиби, 2009. — 112 с.
75. Смуток Ігор. Родовід Шептицьких за матеріалами Перемишльських гродських і земських актів XVI — першої половини XVIII століття [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vysochanskiy-sas.com/rid-sheptitskikh>
76. Магер Н.П. История рода Ясенечких-Войно, предков святителя Луки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.svrt.ru/lib/savel-2014/mager.pdf>
77. Роман І. Жеребецький де Сас ІСТОРІЯ ГЕРБУ САС [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://turka-ua.net/publ/6-1-0-276-W2hil9Izayl>
78. Несвідоміна Н.В. З історії родословної генерала М.І. Драгомирова [Текст] / Н.В. Несвідоміна, І.М. Капустіна // «Військова та культурно-освітня спадщина генерала М.І. Драгомирова». Збірник наукових публікацій, випуск II. — Конотоп, 2010. — С. 60-65.
79. Драгомирецький Ф.П. Тайна раздвоенной фамилии. В поисках истины [Текст] / Ф.П. Драгомирецький Ф.П. — М., 1997. — 16 с.
80. Борис Явір Іскра. Р1а в Галичині [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://borys-javir.livejournal.com/73414.html>
81. Таємна історія українців (погляд історика) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://samumray.in.ua/tayemna-istoriya-ukra%D1%97nciv-poglyad-istorika>
82. Скіфська єпархія [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Скіфська_єпархія
83. Хрещення Русі [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хрещення_Русі
84. Турок Юліанна. Відносини Мефодія з Віхінгом та позиція великоморавського князя Святополка Історичний часопис богемістики і слованістики Випуск 4. СЛОВАКИ І ЧЕХИ В ІСТОРИЧНИХ ВІТРАЖАХ. — Ужгород: Ліра, 2014. — С. 37-54. Режим доступу: http://www.academia.edu/29965197/ВІДНОСИНИ_МЕФОДІЯ_З_ВІХІНГОМ_ТА_ПОЗИЦІЯ_ВЕЛИКОМОРАВСЬКОГО_КНЯЗЯ_СВЯТОПОЛКА
85. Таємна історія українців (погляд історика) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://samumray.in.ua/tayemna-istoriya-ukra%D1%97nciv-poglyad-istorika>
86. Васильев К.Г. Крещение Руси и его значение для формирования медицинских знаний у древних славян // Журнал Академії медичних наук України. — 2000. — Т. 6, № 1. — С. 200-204.
87. Устав Святого князя Володимира, крестившаго Руськую землю, о церковных судах [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.textbooks.net.ua/content/view/865/17/>
88. Юридичний словник-довідник [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://subject.com.ua/pravo/dict/503.html>
89. Історична довідка про місце Ярослава Мудрого в історії Київської Русі [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bibl.com.ua/pravo/743/index.html?page=2>
90. Київська Академія [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Київська_Академія
91. Изборник Святослава 1073 г. Факсимильное издание. — М., 1983.
92. Изборник 1076 г. — М., 1965.
93. Кієво-Печерський Патерік или сказанія о житіи и подвигахъ Святіхъ Угодниковъ КієвоПечерской Лаври. Репринт. воспр. узд. — 1903 г. — К.: Либідь, 1991. — 256 с.
94. Заблоцька К.В. Медицина Київської Русі в «Кієвопечерському патеріку»: історіографічний аспект [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/4_2004/articles//stat12.html
95. Повесть временных лет. (по списку Ипатьевской летописи) // Библиотека литературы Древней Руси. — СПб, 1997. — Т. 1.
96. Богоявленский Н.А. Древнерусское врачевание в X-XVII вв. Источники для изучения русской медицины. / Н.А. Богоявленский. — М.: Медгиз, 1960. — 326 с.
97. Отамановский В.Д. Борьба медицины с религией в Древней Руси / В.Д. Отамановский. — М.: Медицина, 1965. — 184 с.
98. Самойлов В.О. История российской медицины / В.О. Самойлов. — М.: Эпидавр, 1997. — 200 с.
99. Мирский М.Б. Медицина российского средневековья // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. — 2000. — № 2. — С. 59-62.
100. Мирский М.Б. Медицина российского средневековья // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. — 2000. — № 4. — С. 55-58.
101. Маринжа Лук'ян. Медицина в Київській державі (продовження) // Здоров'я України. — 2010. — № 2 (231). — С. 58.
102. Микільський Болницький монастир; [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kplavra.kiev.ua/Mikilskij_Bolnickij_monastir.html

103. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т. / М. Грушевський. — К.: Либідь, 1993. — Т. 3. — С. 104-106.
104. Маринджа Лук'ян. Медицина в Київській державі // *Здоров'я України*. — 2010. — № 1 (230). — С. 58.
105. Життя святих лікарів, целителів і бесребренників / Автор проекта и составитель Александр Андрущенко. — К.: Издательский отдел Украинской Православной Церкви, 2010. — 328 с.
106. Лихачев Д.С. Поэтика древнерусской литературы / Д.С. Лихачев. — М.: Наука, 1974. — С. 75.
107. Верхратський С.А. Історія медицини: Навч. посібник / С.А. Верхратський, П.Ю. Заблудовський — К.: Вища школа, 1991. — С. 194.
108. Життя святих: Православний день кохання. 8 липня — день пам'яті святих благовірних Петра і Февронії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://hram.lviv.ua/2011-pravoslavnij-den-kokhannja>. — 8-lipnja-den-pamjati.html
109. Бобров О.Е. Монастырская и светская медицина Древней Руси: антагонизм или сотрудничество? [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://medobzor.net/index.php?option=com_content&task=view&id=934&Itemid=49
110. Никоновская летопись // Полное собрание русских летописей. — М., 1965. — Т. 9-12.
111. Білінський В.Б. Країна Моксель або Московія: Роман-дослідження (книга I), 3-тє видання. / В.Б. Білінський. — К.: Видавництво ім. Олени Телиги, 2011. — 375 с.
112. Новий довідник історії України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.history.vn.ua/book/new.html>
113. Крип'якевич Іван. Українські шпитали у львові в XVI-XVIII ст. // Діло від 5 червня 1929. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ult.lviv.ua/index.php?newsid=1059#>
114. Самардак М.М.. Доктрина «третього Риму» на тлі московсько-російської соціокультурної реальності [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/7168/97/>
115. Мова і політика [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.arata-ukraine.com/text_ua.php?id=2252
116. Нікітенко Мар'яна. Флорентійська унія 1439 року // *Людина і світ*. — 2002. — № 2. — С. 54-58 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/library/periodicals/lis/lis_2002/lis_02_02/34233/
117. Пастернак Анатолій. Козацька медицина [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ukrlife.org/main/minerva/cossak_m.htm
118. Боплан, Гийом Левассер де. Описание Украины. Пер. с фр. З.П. Борисяк; ред. перевода А.Л. Хорошкевич, Е.Н. Ющенко. / Гийом Левассер де Боплан. — М.: Древлехранилище, 2004. — 576 с.
119. Дзєман М.І. Традиції триєдності лікувального процесу в українській медицині (частина 1) [Текст] / М.І. Дзєман // *Практикуючий лікар*. — 2015. — № 4. — С. 63-73. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PraktLk_2015_4_14
120. Переяславська угода 1654 року: історичні уроки для українського народу. Аналітичні оцінки Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/pereyaslavska-ugoda-1654-roku-istorichni-uroki-dlya-ukrayinskogo-narodu>
121. Білінський В.Б. Країна Моксель або Московія: Роман-дослідження (книга III), 3-тє видання [Текст] / В.Б. Білінський. — К.: Видавництво ім. Олени Телиги, 2011. — 318 с.
122. Драч І.Ф. Григорій Сковорода [Текст]: біографічна повість / І.Ф. Драч, С.Б. Кримський, М.В. Попович. — К.: Молодь, 1984. — 216 с.
123. Бородулін В.И. История клинической медицины от истоков до середины 19-го века. Лекции [Текст] / В.И. Бородулін. — М.: ОАО Издательство «Медицина», 2008. — 180 с.
124. Ауэнбруггер Л. Новое открытие, позволяющее на основании данных выстукивания грудной клетки человека, как признака, обнаруживать скрытые в глубине грудные болезни. Пер. с лат. [Текст] / Л. Ауэнбруггер. — М.: Медгиз, 1961. — 59 с.
125. Династія Романових [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://osvita.ua/vnz/reports/world_history/4788/
126. Пчелов Е.В. Рюриковичи. Тысяча лет одного рода [Текст] / Е.В. Пчелов. — М.: ОЛМА-пресс, 2001. — 477 с.
127. Бородулін В.И. Лекция 4. Медицина в России в 17-18-м веках [Електронний ресурс] / В.И. Бородулін. Режим доступу: http://www.historymed.ru/training_aids/lectures/index_page4.php
128. Каченовський Михайло (Українці в світі) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrainians-world.org.ua/peoples/afcc957e8e799247/>
129. Толмачев Яков Васильевич. Режим доступу: www.portal-slovo.ru/philology/37059.php
130. Славинецький Епіфаній. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII-XVIII ст.: Енцикл. вид. [Текст] / Упоряд. З.І. Хижняк. // За ред. В.С. Брюховецького. — К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001. — С. 493-494.
131. Нова історія України (середина — початок ХХ ст.). Ліквідація автономії України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.history.vn.ua/book/new/75.html>
132. Бурчинський Г.Й. Киевская школа терапевтов [Текст] / Г.Й. Бурчинський, В.Г. Передерий. — К.: Вища шк., 1991. — 115 с.
133. Плющ Василь. Українські вчені медики 18-го століття [Текст] / Василь Плющ // *Лікарський вісник*. — 1958. — Число 10. — С. 7-12.
134. Дзєман М.І. Цициурін Федір Степанович: погляд крізь сторіччя (дискурс про спадкоємність традицій клінічної медицини до 200-річного ювілею Родоначальника Київської школи терапевтів) [Текст] / М.І. Дзєман. — К.: Медкнига, 2015. — 228 с.
135. Ольховський В.О., Дунаєв О.В., Бірюкова Л.І., Кобецької С.П. Засновник судової медицини — вчений та лікар І.В. Буяльський // *Український медичний альманах*. — 2011. — 14 (2). — С. 137-139.
136. Рихтік А. Усе життя — служіння справі. До 180-річчя від дня народження М. Скліфосовського (1836-1904) // *Дати і події*, 2016, перше півріччя: календар знамен. дат № 1 (7) / Нац. парлам. б-ка України. — К., 2016. — С. 84-88. Режим доступу: [http://nplu.org/storage/images/NBV/Kalendar\(2016\).pdf](http://nplu.org/storage/images/NBV/Kalendar(2016).pdf)
137. Владимирский-Буданов М.Ф. История Императорского Университета св. Владимира [Текст] / М.Ф. Владимирский-Буданов — К.: Тип. Имп. ун-та св. Владимира. — 1884. — Т. 1. — 674 с.
138. Ганіткевич Ярослав. Український медичний календар на 2012 рік. Наукове товариство ім. Шевченка. Онлайн-журнал Товариства [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ntsh.org/content/hanitkevych-yaroslav-ukrayinskyu-medychnyu-kalendar-na-2012-rik>
139. Презентація «Лікувальна практика у Києво-Печерській лаврі» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.emaze.com/@AOZOTIRC/>
140. Товариство кївських лікарів [Текст] / Українська радянська енциклопедія. — [2-е вид.]. — К.: Головна редакція УРЕ, 1984. — Т. 11, кн. 1. — С. 277.
141. Демуз І.О. Наукові товариства на теренах України XIX — початку ХХ ст.: пілілог учених та епох: монографія [Текст] / І.О. Демуз. — Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2014. — 681 с.
142. Кушик М.Л. Роль медичних товариств в Україні в другій половині XIX — початку ХХ ст. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.rusnauka.com/32_DWS_2008/Istoria/36734.doc.htm
143. 160 років Національному медичному університету ім. О.О. Богомольця [Текст] / За ред. Є.Г. Гончарука. — К.: Століття, 2001. — 367 с.
144. Історія медицини [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.logos.biz.ua/proj/medoz/medycyna-002.pdf>
145. Ціборовський О.М. Найстаріша лікарня Києва — Кирилівська: шлях від богадільні до губернської земської лікарні [Текст] / О.М. Ціборовський, В.М. Сорока // *Україна. Здоров'я нації*. — 2015. — № 4 (36). — С. 130-136.
146. Національний військово-медичний клінічний центр [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Національний_військово-медичний_клінічний_центр#.D0.9A.D0.B8.D1.97.D0.B2.D1.81.D1.8C.D0.BA.D0.B8.D0.B9_.D0.B2.D1.96.D0.B9.D1.81.D1.8C.D0.BA.D0.BE.D0.B2.D0.B8.D0.B9_.D0.B3.D0.BE.D1.81.D0.BF.D1.96.D1.82.D0.B0.D0.BB.D1.8C_.D0.B2_XVIII.C2.A0.E2.80.94_XIX_.D1.81.D1.82.D0.BE.D0.BB.D1.96.D1.82.D1.82.D1.8F.D1
147. Творчі НТШ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uahistory.com/topics/events/3434>
148. Лучи історії [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://degen.ru/?page_id=190
149. Пелехин Павло [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Пелехин_Павло#cite_note-1